

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК І ЗУМОВЛЕНІСТЬ

У статті розкрито взаємозв'язок і зумовленість професійної компетентності педагогів вищої школи й підвищення їхньої кваліфікації. Визначено, що підвищення кваліфікації педагогів вищої школи сприяє вдосконаленню їхньої професійної компетентності та значною мірою впливає на рівень компетентності майбутніх фахівців з вищою освітою.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, ключові компетенції, науково-педагогічні працівники, педагог вищої школи, педагогічні працівники, підвищення кваліфікації, професійна діяльність, професійна компетентність, рівні професійної компетентності.

Сучасний період світової глобалізації та трансформації суспільства, в умовах постійних змін, інформатизації та комп'ютеризації суспільно-життєвого процесу вимагає від педагогів вищої школи задоволення потреб особистості в таких знаннях і такій інформації, які дали б змогу швидко адаптуватися в сучасній ситуації, що змінюється щодня. Це породжує стратегічні завдання реформування вищої освіти в Україні, метою яких є трансформація кількісних показників освітніх послуг у якісні.

Якість підготовки конкурентоспроможних фахівців з вищою освітою, здатних до високопродуктивної професійної діяльності, володіння вмінням адаптуватися до умов праці, що змінюються, значною мірою залежить від рівня компетентності та якості професійної діяльності педагогів вищої школи. Стосовно цього принципними є два взаємопов'язані питання: рівень професійної компетентності педагогічних працівників і науково-педагогічних працівників (ПП і НПП) та підвищення їхньої професійної кваліфікації.

Підґрунтям дослідження проблеми професійної компетентності та підвищення кваліфікації педагогів вищої школи стали праці: *щодо внеску в розробку концепції підвищення кваліфікації педагогічних кадрів* Ю. Бабанським, В. Бондарем, Н. Бондаренко, Д. Богоявленською та ін.; *з проблем моделювання змісту та способів підвищення кваліфікації* Т. Анциферової, Ю. Кулюткіна, В. Маслова, В. Олійника, Т. Сущенко та ін.; *з проблем підвищення кваліфікації педагогів та вдосконалення їх окремих умінь, навичок і компетенцій стосовно інноваційної діяльності* К. Авраменко, К. Бондаревої, І. Гавриш, Т. Демиденко, І. Дичківської, О. Козлової, В. Носкова, О. Попової, Л. Ребух, О. Соснюка, Н. Ткаченко та ін.

Якість освітніх послуг у ВНЗ значною мірою залежить від рівня професійної компетентності ПП і НПП. У зв'язку із цим постає питання підвищення їхньої кваліфікації.

Метою статті є розкриття взаємозв'язку й зумовленості професійної компетентності ПП і НПП, підвищення їхньої кваліфікації та їх впливу на рівень підготовки майбутніх фахівців з вищою освітою.

У новому тисячолітті розвиток українського суспільства об'єктивно пов'язаний з якісними змінами в культурно-освітній сфері життя нашого суспільства, піднесенням її на рівень вимог часу. У цьому сенсі фахівці з вищою освітою являють собою основу й потужний засіб виведення вітчизняної науки, техніки та культури на рівень світових зразків, національного відродження, становлення держав-

ності, утвердження принципів демократизації й гуманізації в житті українського суспільства. Відомо, що їх підготовка, відповідно до Закону України “Про вищу освіту”, здійснюється у:

- вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації – педагогічними працівниками;
- вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації – науково-педагогічними працівниками.

Нормативні вимоги до професійної діяльності того або іншого педагога вищої школи висвітлені у кваліфікаційних характеристиках. Вони охоплюють базові знання, уміння, навички, способи діяльності, необхідні й достатні для того, щоб успішно діяти. Очевидно, що в динамічному суспільстві неможливо раз і назавжди досягнути потрібного рівня кваліфікації. Це зумовлює необхідність підвищення кваліфікації як форми ціннісного, змістового й технологічного збагачення професійної діяльності.

Останнім часом усе частіше дослідники акцентують увагу на тому, що “викладач – головний суб’єкт реформування освіти, який має усвідомлювати високий особистісний сенс професійної діяльності” [5, с. 40].

Професійність ПП і НПП визначається через їхню професійну компетентність. Так, останнім часом у дослідженнях [2; 8; 12 та ін.] для характеристики професійної діяльності педагога вищої школи досить широко використовують компетентнісний підхід, що передбачає його цільову орієнтацію на формування професійної компетентності як інтегрованої характеристики, яка визначає здатність вирішувати професійні функції та завдання, що виникають у реальних ситуаціях професійної діяльності, з використанням знань, досвіду, цінностей і здібностей особистості.

Зазначимо, що компетентність відрізняється від кваліфікації, перш за все, тим, що не обмежується вимогами тільки суто професійних функцій і завдань, а відображає й особистісні риси фахівця. Сучасні підходи та трактування професійної компетентності дуже різні. Найчастіше це поняття використовують інтуїтивно для вираження високого рівня кваліфікації та професійності.

За А.К. Марковою, професійна компетентність включає чотири складових (компетенцій): *спеціальну* (володіння діяльністю на високому професійному рівні, не тільки наявність спеціальних знань, а й уміння застосовувати їх на практиці), *соціальну* (володіння засобами сумісної професійної діяльності та співробітництва), *особистісну* (володіння засобами самовираження та саморозвитку, засобами протистояння професійній деформації) та *індивідуальну* (володіння засобами саморегуляції, готовність до професійного зростання, наявність стійкої професійної мотивації, неохочість до професійного старіння). Втім, однією з найважливіших складових професійної компетентності вона визначає здатність самостійно набувати нові знання й уміння та використовувати їх у професійній діяльності [8].

Як зазначає В.М. Введенський, під “професійною компетентністю педагога” слід розуміти “здатність педагога ефективно здійснювати професійну діяльність: швидко оволодівати сучасними способами діяльності та успішно виконувати професійні обов’язки”. Він наголошує, що професійна компетентність не зводиться лише до набору знань і вмінь, а визначає необхідність їх ефективного застосування в реальній освітній практиці [1].

Говорячи про професійну компетентність ПП і НПП, скористаємося визначенням, що сформулювала Ю.В. Сорокопуд: “Професійна компетентність педаго-

га вищої школи як інтегральна характеристика особистості, заснована на єдності мотиваційно-ціннісних, когнітивних (знання), афективних (здатність до емоційно-вольової регуляції та ін.) та конативних (уміння, навички, поведінка) компонентів, а також професійно важливих якостей і здібностей, яка проявляється в рівнях засвоєння педагогом відповідних універсальних та професійних компетенцій” [12, с. 347–348].

Виходячи із сутності наведеного поняття, до ключових компетенцій сучасного педагога вищої школи слід віднести:

- суто професійну компетенцію, яка базується на спеціальній науковій, практичній і психолого-педагогічній підготовці педагога вищої школи як фахівця;
- загальнокультурну й гуманістичну компетенції, що включають у себе знання основ світової культури, гуманістичні особистісні якості, відповідальність за результати власної діяльності, мотивації до самовдосконалення;
- креативність особистості, що передбачає сформованість нестандартного мислення, володіння інноваційною стратегією й тактикою, пластичною адаптацією до змін змісту та умов професійної діяльності;
- комунікативна компетенція, що включає в себе розвинуту рідну мову, володіння іноземними мовами, основами комп’ютерної грамотності тощо.

Таким чином, професійна компетентність педагога вищої школи являє собою якісну характеристику особистості як фахівця, яка включає систему науково-теоретичних знань, умінь, навичок і здібностей як у предметній сфері, так і в галузі педагогіки та психології вищої школи. Тобто професійну компетентність педагога вищої школи необхідно розглядати як сукупність діяльнісно-рольових і особистісних його характеристик, що забезпечує ефективне виконання ним завдань і обов’язків професійної діяльності у ВНЗ та є мірою й основним критерієм його відповідності професійній діяльності.

На основі відомої праці М.А. Ларіонової [7] можна відобразити градацію рівнів професійної компетентності педагогів ВНЗ (див. табл.).

Таблиця

Рівні професійної компетентності педагогів ВНЗ

Рівні	Ознаки професійної компетентності	Особливості рівнів
Перший рівень (низький)	Педагоги, які ефективно реалізують лише один із видів професійно-педагогічної діяльності: власне педагогічну, науково-методичну або науково-дослідну	Відрізнити педагогів цього рівня за стратегією їхнього розвитку можна, тільки визначивши якість їхньої професійної мотивації та значущі події професійного життя
Другий рівень (достатній)	Педагоги, що спроможні здійснювати педагогічну й науково-методичну або педагогічну й науково-дослідну діяльність	Відмінність у стратегії професійного розвитку буде визначати подальше розкриття потенціалу педагога як професіонала. Цей рівень вважається критичним для зміни стратегії професійного зростання
Третій рівень (високий)	Розвитку професійності досягає тільки педагог з перетворювальною стратегією професійного розвитку. Цей тип називають “педагог-майстер”	Для цього рівня характерна реалізація професійно-педагогічної діяльності в сукупній єдності всіх її видів, тісний взаємозв’язок особистості та діяльності, внутрішня професійна мотивація тощо

Отже, ефективність вирішення завдань вищої освіти здебільшого базується на якості кадрового забезпечення ВНЗ, перш за все, на рівні професійної компетентності ПП і НПП, які реалізують процес підготовки особистості до суспільного й професійного життя. У зв'язку з інноваційним характером навчально-виховного процесу та необхідністю забезпечення інноваційної педагогічної діяльності, проблема професійної самореалізації педагогів вищої школи сьогодні стає все більш актуальною. По суті, саме від компетентності і якості діяльності ПП і НПП залежить загальний рівень якості освіти в Україні.

Вибіркові дослідження, проведені у 2008–2013 рр. у Харківському регіоні, свідчать про те, що, з одного боку, близько 34% ПП і НПП відзначили незадоволеність власною професійною діяльністю, причому основними чинниками такого становища було названо: особистісні риси педагога, тип взаємовідносин у системі “керівник – підлеглий”, недосконалість нормативно-правової бази організації професійної діяльності педагогів вищої школи, а з іншого – керівники різних рівнів ВНЗ і студенти-респонденти відзначають недостатню якість професійної діяльності деяких ПП і НПП. Наслідком такої ситуації, на наш погляд, є низка об'єктивних і суб'єктивних причин до яких належать: характер професійної підготовки педагогів для ВНЗ; система підвищення кваліфікації; підходи до нормування професійної діяльності ПП і НПП; умови організації праці ПП і НПП, порядок проведення атестації тощо.

Безумовно, педагоги вищої школи залежно від рівня акредитації ВНЗ, повинні мати відповідну освіту, вчені ступені і звання, необхідний рівень професійних знань, умінь і навичок, досвід, а також бути здатними до професійної діяльності в певній галузі знань. Це означає, що професійна діяльність ПП і НПП вимагає від них відповідного рівня компетентності, що можливо тільки за умови систематичної та безперервної освіти. Саме тому вирішення проблеми якості підготовки майбутніх фахівців з вищою освітою не можна розглядати окремо від питань професійної компетентності педагогічних кадрів вищої школи та підвищення рівня їхньої кваліфікації. Стосовно цього у ст. 44 чинного Закону України “Про освіту” одним із напрямів діяльності вищого навчального закладу (ВНЗ) визначено підвищення кваліфікації ПП і НПП як одного з пріоритетних.

Сучасному педагогу вищої школи необхідні гнучкість і нестандартність мислення, вміння адаптуватися до швидких змін умов життя. А це можливо лише за умови високого рівня *професійної компетентності, наявності розвинених професійних здібностей*. Ця проблема зафіксована в державній національній програмі “Освіта”, де наголошено, що один з головних шляхів реформування освіти полягає в необхідності підготовки нової генерації педагогічних кадрів, підвищення їх професійного й загальнокультурного рівня [11].

У контексті цього Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. [9] чітко визначає, що зусилля органів управління освітою всіх рівнів, науково-методичних служб за підтримки всього суспільства та держави мають бути зосереджені на реалізації пріоритетних напрямів розвитку освіти, подоланні наявних проблем, вирішенні перспективних завдань сталого розвитку, серед яких є підвищення кваліфікації ПП і НПП.

Стосовно рівня підготовки майбутніх фахівців з вищою освітою та компетентності педагогів вищої школи у преамбулі Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти [4] зазначено, що педагогічна освіта є базовою для будь-якого фахівця, причетного до навчання, виховання, розвитку й соціалізації людини. Рівень пе-

дагогічної освіти визначає ефективність у вирішенні професійних завдань вихователя, вчителя, педагога ВНЗ і системи освіти дорослих. Підвищення кваліфікації педагогів вищої школи розглядається у цьому контексті як важлива передумова, що забезпечує проведення модернізації освіти на основі осмислення національного й зарубіжного досвіду. Виходячи із цього, існує потреба в постійному вдосконаленні професійної компетентності сучасних педагогічних кадрів вищої школи різними способами, у тому числі за допомогою проходження курсів підвищення кваліфікації.

На наш погляд, у сучасних умовах професійна діяльність ПП і НПП має бути спрямована на вирішення найважливішого державного завдання – підготовки компетентних фахівців з вищою освітою, готових до творчості й наукових досліджень у сфері своєї професійної діяльності. По суті, саме від компетентності і якості діяльності кожного педагога вищої школи залежить загальний рівень якості освітніх послуг вищого навчального закладу, і як наслідок – рівень компетентності майбутніх фахівців з вищою освітою.

Для забезпечення зазначеного, відповідно до Положення про підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів, з метою створення умов педагогічним і науково-педагогічним працівникам щодо підвищення їхнього науково-теоретичного й методичного рівнів викладання навчальних дисциплін і результативності їхньої педагогічної, наукової і науково-методичної роботи не рідше ніж один раз на п'ять років визначено проходження *підвищення кваліфікації та стажування* (навчання) [10].

У вищезазваному нормативно-правовому документі роз'яснюються мета вдосконалення професійної компетентності ПП і НПП та основні завдання, які зводяться до:

- оновлення та розширення знань, формування нових професійних компетенцій у психолого-педагогічній, науково-дослідній, організаційно-управлінській діяльності;
- засвоєння інноваційних технологій, форм, методів і засобів навчання;
- набуття досвіду формування змісту навчання з урахуванням його цільового спрямування, посадових обов'язків працівників, здобутої освіти, досвіду практичної роботи та професійної діяльності, їх інтересів і потреб;
- вивчення педагогічного досвіду, сучасного виробництва, методів управління, ознайомлення з досягненнями науки, техніки й виробництва та перспективами їх розвитку;
- розроблення пропозицій щодо вдосконалення навчально-виховного процесу, впровадження у практику навчання кращих досягнень науки, техніки й виробництва;
- застосування інноваційних технологій реалізації змісту навчання, що передбачає його диференціацію, індивідуалізацію, запровадження дистанційних, інформаційно-комунікативних технологій навчання.

Отже, виходячи із завдань, підвищення кваліфікації має бути спрямованим на:

- оволодіння, оновлення та поглиблення ПП і НПП спеціальних фахових, науково-методичних, педагогічних, соціально-гуманітарних, психологічних, правових, економічних і управлінських компетенцій;
- комплексне вивчення сучасних і актуальних наукових проблем галузі освіти, науки, педагогіки, відповідних нормативно-правових актів, вітчизняного й зарубіжного досвіду, підвищення рівня професійної культури тощо;

– розвиток і вдосконалення особистісних професійних компетенцій (організаторських, творчих, лідерських, комунікативних тощо), підвищення ефективності професійної діяльності в галузі освіти;

– формування й закріплення на практиці професійних компетенцій, здобутих у результаті теоретичної підготовки, щодо виконання завдань і обов'язків на займаній посаді або посаді вищого рівня, засвоєння вітчизняного й зарубіжного досвіду, формування особистісних якостей для виконання професійних завдань на новому, вищому якісному рівні в межах певної спеціальності.

Взагалі підвищення кваліфікації повинно мати характер професійної спрямованості для певного педагога вищої школи. У свою чергу, коли професійна спрямованість стає властивістю особистості педагога вищої школи, вона впливає на рівень мотивації, підвищує ефективність її діяльності [3].

Слід зауважити, що лише сукупність таких компонентів, як рівень знань, вмінь та навичок; рівень педагогічних, психологічних, фахових, різнобічних компетенцій; підтримка з боку керівництва ВНЗ та держави є, з одного боку, запорукою професійного зростання та вдосконалення професійної компетентності педагогів вищої школи, а з іншого – безпосередньо впливає на рівень підготовки майбутніх фахівців з вищою освітою. Відповідно до цього актуальності набуває система планування й організації підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників. Для того, щоб сам процес підвищення кваліфікації ПП і НПП був ефективним, а його результати були значущими – організація підвищення кваліфікації потребує обґрунтованого, наукового й комплексного підходів.

Безумовно, ефективність процесу підвищення кваліфікації залежить від умов і управління цим процесом, зокрема: готовність і бажання педагога вищої школи вдосконалювати власну професійну компетентність; поєднання в процесі управління впливу саморегульованого й регульованого характеру; здійснення повного циклу управління впливом на процеси підвищення кваліфікації [7].

Висновки. Спираючись на сучасні характеристики поняття професійної компетентності та сутності підвищення кваліфікації, визначено, що вони мають прямий і тісний зв'язок між собою. Підвищення кваліфікації педагогів вищої школи – це складний динамічний процес засвоєння ними інноваційних освітніх технологій, основних надбань психолого-педагогічної науки та вміння використовувати їх у реальній фаховій діяльності.

Підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників певною мірою сприяє вдосконаленню їхньої професійної компетентності. У свою чергу, загальний рівень якості освітніх послуг вищого навчального закладу і, як наслідок, рівень компетентності майбутніх фахівців з вищою освітою значною мірою залежить від рівня компетентності педагогів вищої школи.

Список використаної літератури

1. Введенский В.Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога / В.Н. Введенский // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 51–55.
2. Ефременко В. Уровни педагогической компетентности / В. Ефременко, И. Турунтаева // Alma mater (Вестник высшей школы). – 2004. – № 10. – С. 50–51.
3. Занина Л.В. Основы педагогического мастерства / Лариса Витальевна Занина, Неонила Павловна Меньшикова. – Ростов н/Д : Феникс, 2003. – 288 с.
4. Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства освіти і науки України від 14 серпня 2013 р. № 1176. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/36816/.

5. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи) / В.Г. Кремень. – К. : Грамота, 2003. – 216 с.
6. Кузьмінський А.І. Післядипломна педагогічна освіта: теорія і практика : [монографія] / А.І. Кузьмінський. – Черкаси, 2002. – 288, [1] с.
7. Ларионова М.А. Стратегии профессионального развития преподавателя / М.А. Ларионова // Омский научный вестник. – 2009. – № 1. – С. 129–133.
8. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М. : Знание, 1996. – 312 с.
9. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 25 червня 2013 р. № 344/2013. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/ru/documents/15828.html>.
10. Положення про підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 24 січня 2013 р. № 48. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/35452/.
11. Про Державну національну програму “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896-93-п>.
12. Сорокопуд Ю.В. Педагогіка вищої школи / Юнна Валерьевна Сорокопуд. – Ростов н/Д : Феникс, 2011. – 541 с. – С. 347–348.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2013.

Комышан А.И. Профессиональная компетентность и повышение квалификации педагогов высшей школы: взаимосвязь и обусловленность

В статье раскрыта взаимосвязь и обусловленность профессиональной компетентности педагогов высшей школы и повышения их квалификации. Определено, что повышение квалификации педагогов высшей школы способствует усовершенствованию их профессиональной компетентности и в значительной мере влияет на уровень компетентности будущих специалистов с высшим образованием.

Ключевые слова: *высшее учебное заведение, ключевые компетенции, научно-педагогические работники, педагог высшей школы, педагогические работники, повышение квалификации, профессиональная деятельность, профессиональная компетентность, уровни профессиональной компетентности.*

Komyshan A. Professional competence and in-plant training teachers of higher school: intercommunication and conditionality

In a new millennium development of Ukrainian society is objectively related to the high-quality changes in the cultural and educational sphere of life of our society, getting up of it on the level of requirements of time. In this sense specialists with higher education show by itself basis and powerful mean of leading out of domestic science, technique and culture, on the level of world standards, national revival, becoming of the state system, claim of principles of democratization and humanizing, in life of Ukrainian society.

Normative requirements to professional activity of that or other teacher of higher school are lighted up in qualifying descriptions. They engulf base knowledges, abilities, skills, methods of activity, necessary and sufficient in an order successfully to operate. Obviously, that in dynamic society it is impossible once for all to attain the necessary level of qualification. It predetermines the necessity of in-plant training as forms of the semantic and technological enriching of professional activity valued.

It is found out, that efficiency of decision of tasks of higher education is mostly based on quality of the skilled providing of higher educational establishment. Foremost, it touches the level of professional competence of teachers of higher school, which will realize the process of preparation of personality to public and professional life. In connection with innovative character educational-educate to the process and by the necessity of providing of innovative

pedagogical activity, the problem of professional self-realization of teachers of higher school becomes more actual today.

It is marked that only aggregate of such components as: level of knowledges, abilities and skills; level of pedagogical, psychological, professional, scalene jurisdiction; support from the side of guidance of higher educational establishment and state is, from one side, by the mortgage of professional growth and improvement of professional competence of teachers of higher school, and from other, straight infuses into on a level preparations of future specialists with higher education. In relation to it actuality is acquired by the system of planning and organization of in-plant training pedagogical and scientifically pedagogical workers.

Key words: *higher educational establishment, key jurisdictions, scientifically pedagogical workers, teacher of higher school, pedagogical workers, in-plant trainings, professional activity, professional competence, levels of professional competence.*